

УДК 811.161.2:316.772

DOI: 10.32342/2523-4463-2021-1-21-15

К.С. БОНДАРЧУК,

*доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»*

О.А. ЧУМАЧЕНКО,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ ПИСЕМНОЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (на прикладі офіційно-ділового, епістолярного та розмовно-побутового функційних стилів)

Проаналізовано основні види усного та писемного спілкування на матеріалі різних функційних стилів української мови. Методологія дослідження складається як з основних методів функційної стилістики, так і з її часткових та конкретно-практичних методів, а саме: функціональний, комплексний, семантичний, порівняльний методи, багатоаспектний аналіз та метод безпосереднього спостереження.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей мовної комунікації засобами української мови на прикладі офіційно-ділового, епістолярного та розмовно-побутового стилів у порівняльному аспекті. Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань: 1) окреслити особливості побудови, розміщення реквізитів, мовних засобів ділових листів; 2) дослідити структуру та мовне багатство листів Лесі Українки; 3) виявити типові та відмінні мовностилістичні засоби ділових та приватних листів; 4) проаналізувати особливості повідомлень, переданих за допомогою програм миттєвого обміну інформацією Viber і Telegram; 5) дослідити вплив гендерного фактора на особливості мовних засобів різних форм писемного спілкування.

Доведено роль Лесі Українки в розширенні комунікативних меж української мови, зокрема щодо метафоризації мовлення, введення лексики, яка належить до розмовної, діалектної або застарілої, у тексти листів, що може служити зразком для відновлення напівзабутої, але надзвичайно важливої для налагодження довірливих, приязно-теплих міжособистісних стосунків, практики спілкування в сучасному світі. Сформовано авторське ставлення до вживання фемінізмів на позначення посад, професій, звань. Такі нововведення не завжди вмотивовані, адже відповідно до нової редакції «Українського правопису» вони дещо ускладнені за способом творення.

Загалом вирішено проблему узагальнення мовного досвіду українців як у сфері ділових, так і неофіційних стосунків, що особливо важливо в сучасних умовах звуження особистісних та розширення писемних форм налагодження та підтримання контактів на всіх рівнях людських взаємовідносин, зокрема в офіційно-діловому та приватному листуванні.

Ключові слова: писемна комунікація, культура мовлення, мовностильові засоби, функційні стилі, структура тексту, реквізити документів, ділові листи, епістолярій, віртуальна комунікація.

Проанализированы основные виды устного и письменного общения на материале различных функциональных стилей украинского языка. Методология исследования состоит как из основных методов функциональной стилистики, так и из её частных и конкретно-практических методов, а именно: функциональный, комплексный, семантический, сравнительный методы, многоаспектный анализ и метод непосредственного наблюдения.

Цель исследования заключается в определении особенностей языковой коммуникации средствами украинского языка на примере официально-делового, эпистолярного и разговорно-бытового стилей в сравнительном аспекте. Достижение поставленной цели предполагает выполнение ряда задач: 1) определить особенности построения, размещения реквизитов, языковых средств деловых писем; 2) исследовать структуру и языковое богатство писем Леси Украинки; 3) выявить типичные и отличительные лингвостилистические средства деловых и частных писем; 4) проанализировать особенности сообщений, передаваемых с помощью программ мгновенного обмена информацией Viber и Telegram; 5) исследовать влияние гендерного фактора на особенности языковых средств различных форм письменного общения.

Доказана роль Леси Украинки в расширении коммуникативных границ украинского языка, в частности по метафоризации речи, введению лексики, относящейся к разговорной, диалектной или устаревшей, в тексты писем, что может служить образцом для восстановления полузабытой, но чрезвычайно важной для налаживания доверчивых, приветливо-теплых межличностных отношений, практики общения в современном мире. Сформулировано авторское отношение к использованию феминизмов для обозначения должностей, профессий, званий и др. Такие нововведения не всегда мотивированы, ведь согласно новой редакции «Украинского правописания» они усложнены по способу образования.

В общем решена проблема обобщения языкового опыта украинцев как в сфере деловых, так и неофициальных отношений, что особенно важно в современных условиях сужения личностных и расширения письменных форм налаживания и поддержания контактов на всех уровнях человеческих взаимоотношений, в частности в официально-деловой и частной переписке.

Ключевые слова: письменная коммуникация, культура речи, лингвостилистические средства, функциональные стили, структура текста, реквизиты документов, деловые письма, эпистолярный, виртуальная коммуникация.

Однією з важливих соціальних потреб кожної людини є комунікація – процес активного цілеспрямованого обміну інформацією в різноманітних сферах життєдіяльності. Процес спілкування охоплює соціальну взаємодію членів суспільства, зокрема їх спільну діяльність та приватну сферу життя. Порозуміння між ними досягається завдяки правилам і нормам, які регулюють характер комунікації залежно від її мети і засобів. Спілкуючись, індивіди мають рахуватися із соціальними нормами, звичаями, ustalеними традиціями, формами, мовними засобами, що існують у певному суспільстві. Така необхідність нормативного регулювання спілкування, на думку Л. Архангельської, продиктована потребою забезпечення цілісності суспільства як системи, стійкості взаємопов'язаних видів соціальної діяльності. У глобалізованому світі людині доводиться комунікувати з представниками різноманітних стилів і культур. За таких обставин основними факторами її успіху є комунікативна компетентність, мовна грамотність, адекватне тлумачення вербальних повідомлень, чітко усвідомлене формулювання власних суджень. На сьогодні існує понад сто дефініцій комунікації, що зумовлено багатогранністю цього процесу, різноманітністю способів передавання інформації. Різні аспекти теорії мовної комунікації як науки досліджували Ф. Бацевич [Бацевич, 2009], Т. Космеда [Космеда, 2000], В. Парашук [Парашук, 2010], Г. Яроцька [Яроцька, 2016]; практичні аспекти ділового спілкування висвітлювали у своїх працях Т. Гриценко [Гриценко, 2010], М. Пентилюк [Пентилюк, 2011], І. Плотницька [Плотницька, 2011], О. Семенов [Семенов, 2010], С. Шевчук [Шевчук, 2012] та ін.

Важливе місце в писемному спілкуванні посідає міжособистісне офіційне та неофіційне листування. Важливі теоретичні аспекти епістолярію, зокрема листів, мемуарів, щоденників, досліджували Ж. Ляхова [Ляхова, 1996], А. Найрулін [Найрулін, 2016], О. Томчук [Томчук, 2013] та ін. Певною мірою опрацьовані листи деяких українських письменників (Є. Гребінки, І. Карпенка-Карого, П. Куліша, М. Кропивницького, Т. Шевченка), серед яких і доволі різноманітна епістолярна спадщина Лесі Українки. Останнім часом у наше життя все глибше проникає спілкування у формі віртуальної комунікації. Особистісну комунікацію в мережі Інтернет вивчали Є. Горошко [Горошко, 2008], С. Зайцева [Зайцева, 2011], Л. Компанцева [Компанцева, 2004], М. Сидоров [Сидоров, 2008] та ін. Рівень культури мовлення в сучасному медіапросторі, зокрема виявлений телеведучими та публічними особами, досліджено К. Бондарчук [Бондарчук, 2020]. Однак спільні та відмінні особливості писемної

офіційно-ділової і приватної комунікації досліджені не достатньо, що стосується, зокрема, й порівняльного вивчення багатолітньої української писемної традиції спілкування та його сучасних віртуальних форм.

Актуальність нашої роботи полягає в потребі узагальнення мовного досвіду українців як у сфері ділових, так і неофіційних стосунків, що особливо важливо в сучасних умовах звуження особистісних та розширення писемних форм налагодження та підтримання контактів на всіх рівнях людських взаємовідносин, зокрема в офіційно-діловому та приватному листуванні.

Мета цього дослідження – визначити особливості мовної комунікації засобами української мови на прикладі офіційно-ділового, епістолярного та розмовно-побутового стилів у порівняльному аспекті. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) окреслити особливості побудови, розміщення реквізитів, мовних засобів ділових листів; 2) дослідити структуру та мовне багатство листів Лесі Українки; 3) виявити типові та відмінні мовностилістичні засоби ділових та приватних листів; 4) проаналізувати особливості повідомлень, переданих за допомогою програм миттєвого обміну інформацією Viber і Telegram; 5) дослідити вплив гендерного фактора на особливості мовних засобів різних форм писемного спілкування.

Методологія дослідження складається як з основних методів функційної стилістики, так і з її часткових та конкретно-практичних методів. Серед них функціональний метод, що передбачає вивчення мовних засобів, їх ролі у формуванні й вираженні думок та комунікативного підходу. Комплексний метод дав змогу поєднати дані таких наук, як психологія, соціологія та теорія комунікації. Багатоаспектний аналіз допоміг визначити специфіку функціональних стилів. Семантичний метод – виокремити різні смислові відтінки конкретних висловлювань. Порівняльний – допоміг з'ясувати специфіку кожного із стилів, виділених у дослідженні. Зрештою, за використання методу безпосереднього спостереження вдалося визначити конкретні стилістичні явища в усних та писемних текстах.

Основним інструментом комунікації є мова, тому надзвичайно важливо кожному комунікантові оволодіти її культурою загалом та ділового спілкування зокрема. Мова є своєрідним дзеркалом культури, в якому відображається не тільки реальний світ, а й суспільна самосвідомість народу, його національні особливості, традиції, мораль, система цінностей тощо. Мова як засіб спілкування зберігає культурні надбання в лексиці, граматиці, фразеології, у різних формах усного й писемного спілкування. Крім того, вона є засобом зв'язку між поколіннями, формує особистість через своєрідне бачення реалій, закладене в мовній картині світу, а також перетворює окремих індивідів у етнос, творить націю. Українська мова за багатомісячний період свого існування створила різноманітні форми мовних одиниць, які служать адекватному передаванню інформації, зберігаючи національні традиції української культури. Кожен функційний стиль української мови має специфічні мовні засоби для висвітлення подій і понять залежно від обставин спілкування, його призначення, враховуючи особливості комунікантів (вік, фах, рівень освіти, стать тощо).

Офіційне спілкування в державно-політичному, громадському, економічному житті, законодавстві, адміністративно-господарській діяльності здійснюється засобами офіційно-ділового стилю мови, який має як свою специфічну лексику, так і стабільну композицію тексту. Ділові контакти часто реалізуються через посередництво документів, зокрема офіційних та комерційних (ділових) листів, які яскраво репрезентують особливості мовних засобів офіційно-ділового стилю. Документи в Україні оформлюються відповідно до Державної уніфікованої системи документації (ДСТУ 4163-2003). Цей стандарт поширюється на організаційно-розпорядчі документи, встановлює склад реквізитів, вимоги до змісту, форми і розміщення, до бланків та їх оформлювання тощо [Уніфікована система..., 2003]. Це стосується й ділової кореспонденції, а саме реквізитів фірмових бланків листа, особливостей побудови тексту [Уніфікована система..., 2003, с. 15]. В офіційному листуванні між установами різних країн, іноземними представництвами та їх посадовими особами (ноти, меморандуми, пам'ятні записи) передбачається дотримання протокольних вимог, метою яких є засвідчення адресатові поваги з урахуванням рангів та дотримання принципів коректності і взаємоповаги. Ділові (комерційні) листи мають напівофіційний характер і служать інструментом установами та підтримання контактів між підприємствами або

підприємствами та фізичними особами. Як правило, ділові листи укладаються на фірмовому бланку стандартного формату, на якому вгорі вказано реквізити адресата: повна назва організації, поштова та електронні адреси, номери телефонів, телексів, факсів, банківські реквізити. Якщо лист оформлюється не на фірмовому бланку, то реквізити адресата (одержувача) розміщуються в лівій частині аркуша, а реквізити адресанта (відправника) – у правій частині. Дата написання листа має вказувати число, місяць, рік (01.10.2020; 2020.10.01); розміщується вгорі в лівій частині аркуша. Цей документ засвідчує підпис: зазначається посада, підпис, розшифрування підпису (ініціали та прізвище) особи, що склала документ.

У тексті листа необхідно зберігати субординацію між комунікантами, тому все в ньому має бути доречним. Уживаються типові для листування форми звертання у формі кличного відмінка, як-от: *шановний Петре Івановичу, вельмишановний пане ректоре, добродію Іваненку, пані Сергієнко, пані Маріє, пане Василю* та ін. Згідно з особливостями офіційно-ділового стилю текст ділових листів має бути лаконічним, виклад матеріалу логічним та послідовним. В українській мові напрацьовано низку мовних кліше, які сприяють дотриманню цих вимог: *дозвольте також; при нагоді хотів би; вважаємо за доцільне* тощо. У тексті листа слід усунути багатозначність висловлення та не зловживати іншомовними словами. Необхідно уникати категоричності, заперечних форм, а за потреби можна пом'якшити тон листа фразами на зразок: *Ви маєте зрозуміти, що на сьогодні ми не маємо можливості...; Нам дуже прикро, але...; На превеликий жаль...; Дуже шкода...* тощо. У діловому листі, адресованому добре знайомому партнерові, не зайвими можуть бути певні засоби гумору, що сприятиме наданню листам виразності та емоційності «живого» ділового спілкування. З метою дотримання етикету ділового листування тон листа має бути доброзичливим, толерантним, містити ділові компліменти, слова *дякую* та *прошу вибачення*, висловлення сподівання на подальшу співпрацю: *Маємо надію на Ваше розуміння ситуації; Сподіваємося на взаємовигідну домовленість (співпрацю тощо)*. Доречними наприкінці листа є запевнення адресата в подальшій співпраці: *Запевняємо в продовженні взаємовигідних відносин; Будемо раді підтримувати ділові зв'язки* та ін. Прощальними фразами в діловій кореспонденції можуть бути мовні кліше на кшталт: *з найкращими побажаннями; із вдячністю, з повагою*, наприклад:

З повагою

Директор ПАТ «Аргумент»

(підпис)

О.П. Кандибенко

Особливості приватного та приватно-ділового листування яскраво демонструють листи Лесі Українки до різних осіб, відповідно до статусу яких або ступеня особистісних контактів використовуються певні мовні засоби. На думку окремих учених, епістолярне мовлення характеризується взаємодією елементів різних стилів, переважно розмовного, художнього та публіцистичного.

Зазвичай розмовно-побутовий стиль функціонує в усній формі, хоч використовується і в писемній, зокрема в листуванні. Для нього характерні специфічні особливості на різних мовних рівнях: синтаксичному – використання коротких речень, зокрема непоширених та неповних; лексичному – розмаїття мовних одиниць (просторічна, зменшувально-пестлива, діалектна лексика); уживаються різноманітні тропи – епітети, метафори, метонімії тощо. Комунікативними особливостями лексики текстів листів Лесі Українки є метафоризація, яскрава образність, що споріднює їх із художнім стилем. У листі до брата Михайла (березень 1891 р.) вона писала: «Ти знаєш, як розвита у мені образна думка». Підтвердженням цього служать її листи, вивчення яких може актуалізувати призабутий у сучасному світі такий вид особистісної комунікації, як листування.

Епістолярна спадщина Лесі Українки – це листи до понад сорока адресатів, серед яких – найближче родинне (мати, батько, брати, сестри, члени родини М.П. Драгоманова, тітка Олена Тесленко-Приходько) та літературне оточення (Б.Д. Грінченко, А.Ю. Кримський, О.Ю. Кобилянська, М.М. Коцюбинський, О.С. Маковей, М.І. Павлик, М.П. Старицький, В.С. Стефанік, І.Я. Франко та ін.), а також російські письменники, критики, представники різноманітних громадських та літературно-мистецьких організацій [Леся Українка, 1978, с. 424]. Листи Лесі Українки є цінним джерелом не лише для вивчення її біографії, літературно-естетичних поглядів, а й багатства комунікативних можливостей української мови періоду кінця XIX – початку XX ст. Незважаючи на те, що листи

Л. Українки мають переважно приватний характер, вони чітко структуровані за формою, зокрема містять дату, інколи місце, звідки адресований лист, текст, у якому наявні всі основні елементи, характерні для ділового листа: звертання, певні завершальні фрази, підпис.

Як правило, Леся Українка ставила дати на початку листа з правого боку. Лише в окремих випадках дата стоїть посередині або з лівого боку, інколи – в кінці листа; деякі листи не датовані взагалі [Леся Українка, 1978, с. 426]. Листи датовані як за старим, так і за новим стилем. Наводимо деякі приклади датувань: *Відень, 18/3 1991* [Леся Українка, 1978, с. 77]; *17/III 1991, Відень* [Леся Українка, 1978, с. 82]; *10/I 1893* [Леся Українка, 1978, с. 145]; *6.IX 1894, Софія* [Леся Українка, 1978, с. 266]; *Київ, Стрілецький переулок, № 9* [Леся Українка, 1978, с. 175] (Авторські розділові знаки та правопис збережені. У подальших посиланнях у тексті статті дати подано за новим стилем).

Змістове наповнення текстів листів залежить від особи адресата, зокрема ступеня спорідненості інтересів, рівня знайомства тощо. Наприклад, у листах до членів родини, як правило, йдеться про різні побутові проблеми, пов'язані зі здоров'ям, матеріальними та фінансовими проблемами; часто звучать турбота, піклування про долю рідних, навчання молодших братів і сестер та ін. У листах до відомих людей з літературного та наукового оточення обговорюються питання суспільного життя, літератури, мистецтва тощо.

Залежно від особи адресата Леся Українка обирає відповідні мовні засоби, зокрема певні форми звертання, вибачення, прощання. До тих, хто не входить до сімейного кола Косачів-Драгоманових, використовуються такі пошанні форми звертань у формі кличного відмінка, інколи – у формі називного: *Шановний добродію, або краще, незнайомий дорогий товаришу* (19 листопада 1895 р.) – до А. Кримського; *Високоповажний добродію* (03 березня 1891 р.), *Шановний друже* (02 вересня 1895 р.) – до М. Павлика; *Вельмишановний пане* (26 травня 1892 р.), *Шановний пане* (29 серпня 1893 р.), *Високоповажний добродію* (19 грудня 1897 р.) – до І. Франка; *Шановний пане* (24 грудня 1893 р.), *Високоповажний пане* (13–16 вересня 1893 р.) – до О. Маковея; *Високошановний Михайле Петровичу* (04 травня 1894 р.) – до М. Старицького тощо. Серед епістолярної спадщини Лесі Українки особливе місце належить листам до її дядька М. Драгоманова та членів його родини, до яких вона звертається зі словами: *Дорогий дядьку* (17 березня 1891 р.); *Всі мої любі та милі* (весна, 1893 р.); *Люба родино* (30 жовтня 1893 р.); *Кохані мої дядьку й дядино* (18 серпня 1894 р.); *Дядино моя дорога* (01 вересня 1895 р.). Листи до рідних вирізняються емоційністю завдяки використанню художніх тропів (епітетів, метафор), пестливої лексики; звертання сповнені ніжності та любові: *Люба мамочко; Дорогий (любий) папа; Дорога моя родино* (до членів сім'ї); до молодшої сестри Ольги Косач-Кривинюк Леся Українка звертається зі словами: *Люба Лілічко; Любий, дорогий Ліцику*, називає її ніжними словами *Зірка, Олег, Олеся, Пуц, Пуцик*; до брата Михайла Косача – *Мика, Миша, Обачний, мила моя, молоденька кна-кна*; до брата Миколи Косача – *Кахота, Кохія, Кукота, Миколічка, Микось, Микулько, хлопчик*; до двоюрідної сестри Аріадни Драгоманової-Труш – *Люба моя сестричко, Радочко, Рюрик*.

Форми прощання теж різноманітні – від найбільш поширеного *бувайте, бувайте здорові*, побажання *всього найкращого* до запевнення у своїх почуттях: *Цілую всіх міцно і прошу писати про все дрібно-дрібненько* (05 жовтня 1893 р.); *Цілую тебе і всіх тигрів* (тобто молодших братів і сестер (24 грудня 1893 р.) – до матері; *Ну, бувай здорова! Цілую тебе міцно, і щучиків теж, і папу... До побачення!* (09 лютого 1894 р.). *Тим часом будь здоров, тебе цілую, а ти поцілуй всіх наших від мене* (18 вересня 1891 р.) – до батька; *Цілую Вас і дорогу родину* (17 січня 1894 р.); *Моє щире вітання і поцілунки дядині, Ліді, і всім нашим* – до Драгоманових (09 лютого 1894 р.); *Завжди готова на поміч Вам* (26 березня 1895 р.) – до М. Павлика; *Вірте, товаришу, моїй найщирішій повазі і прихильності до Вас* (19 листопада 1895 р.) – до А. Кримського; *Бажаю вам з родинною усього найкращого* (02 березня 1895 р.) – до І. Франка).

У деяких листах Леся Українка робить певні зауваги щодо діяльності і поглядів адресатів. Наприклад, у листі до О. Маковея (12 листопада 1893 р.) у відповідь на його не досить дружнє ставлення до східних українців вона зазначає: *Будьте здорові! Та не гордуйте так дуже українцями, бо справді, не все те лихе, що йде від них. Вітаю вас щиро.*

У текстах листів Леся Українка використовує різноманітні художні тропи, зокрема метафоричні порівняння: *Так зостала я ошукана, немов птах над моря водами* (19 грудня 1897 р.) – у відповідь на лист І. Франка про скасування часописів «Зоря» та «Життя і слово»; прислів'я *Обіцянка – цяцянка, а дурневі – радість* (02 вересня 1895 р.) – до Л. Драгоманової-Шишманової). У листі до М. Павлика (02 вересня 1895 р.) Леся Українка розширює комунікативні можливості листування, вживаючи широкий спектр таких мовних засобів, як іронічне номінування себе (*не таке я велике цабе; ну, що будете з дурною робити*); видозмінений фразеологізм (*Ото витріщать очі ваші панночки та й паничі, коли прочитають...*); у листі від 26 березня 1895 р. – прислів'я (*Ну, та що вже, біс біду перебуде, одна мине, друга буде*). У листі до М. Драгоманова (17 березня 1891 р.) Леся Українка використовує низку фразеологізмів (*нам уже й сам чорт не брат; збили колотнечу; вийти на чисту воду з того тихого болота; чи тільки ж світу, що в вікні?*); діалектну лексику (*доконче* (обов'язково), *воловодіння* (волокита), *сливе* (майже), *запевне* (напевне), *тута, тепера, обридло*); авторські новотвори (*сприкрилися* (засумували), *груда оспала* (яка спить)). Лист до О. Маковея (15–16 вересня 1893 р.) також сповнений різноманітних виражальних засобів, як-от: прислів'я (*Коли мед, то й ложку*); метафорична антитеза (*Літала я не так по країні фантазії крилатою думкою, як по степах та по водах паровозами та парходами*); порівняння (*А вже з такою думкою писати, то все одно, що з каменем на шії через річку плисти*). У листі до М. Павлика (19 квітня 1895 р.) до тексту органічно вводяться фрагменти пісень з метою висловлення почуттів і особистого ставлення до певних подій: *Інші птахи, інші співи! Може б, я їх і вподобав, Якби мав я інші вуха* (сором і жаль стосовно порядків у Росії, під'яремного життя); *Ой неволе, неволе бусурменська, розлучила ти мужа з жоною, матір з дочкою...* (власні страждання через перебування на чужині).

Кожен лист Леся Українка підписувала залежно від ступеня близькості адресата, наприклад: *Леся Українка, Л. Косач, Л. У.* – до осіб, що не входили до родинного кола, інколи додавала певні пошанні форми: *Поважаюча Вас Леся* – до Ольги Франко [Леся Українка, 1978, с. 90]; *З поважанням Л. Косач* – до О. Маковея [Леся Українка, 1978, с. 177]. У листах до родичів ставила такі підписи: *Твоя Леся* – до матері [Леся Українка, 1978, с. 94] і брата Михайла [Леся Українка, 1978, с. 76]; *Твоя сестра і друг Леся* – до брата Михайла [Леся Українка, 1978, с. 88]; *Ваша внучка Леся* – до бабусі Є. Драгоманової [Леся Українка, 1978, с. 17]; *Ваша Леся* – до сестри Ольги [Леся Українка, 1978, с. 79]; до матері [Леся Українка, 1978, с. 97]; до М. Драгоманова [Леся Українка, 1978, с. 86].

Справжнім шедевром художньої майстерності Лесі Українки є її білий вірш-послання, адресований С. Мержинському (07 листопада 1900 р.), який, хоч і умовно, можна віднести до епістолярю поетки. У ньому завдяки насиченню тексту вишуканими, сповненими ніжності та болю звертаннями, емоційними епітетами, окличними та питальними реченнями розкрито найрізноманітніші нюанси почуттів закоханої жінки: *Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами, ти, мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогад про якусь любу, минулу мрію. Мій друже, любий мій друже, створений для мене...; Мій друже, чому ж я не можу облити рук твоїх, що, мов струни, тремтять, своїми гарячими слізьми?*

Аналіз особливостей побудови, мовностилістичних засобів листів Лесі Українки, їх емоційно-експресивних можливостей впливу на почуття адресатів, створення атмосфери близькості та довіри демонструє надзвичайні можливості приватного листування, яке вимагає виваженого вибору мовних засобів, перш за все лексичних, індивідуального підходу до кожного адресата, що вигідно відрізняє класичну традиційну форму спілкування від сучасних його видів.

У сучасному світі дедалі більшого поширення набуває різних форм віртуальна комунікація, яка охоплює комунікантів незалежно від віку, статі, професійної належності, роду занять тощо. Дистанційність електронної комунікації дає можливість людині експериментувати зі своєю ідентичністю, приховуючи особистісні характеристики, що сприяє деіндивідуалізації учасників спілкування, зумовлює спільні ознаки, в тому числі мовні, чоловіків і жінок. Під час віртуального спілкування, на відміну від писемного міжособистісного ділового чи приватного, мають місце зміни на всіх мовних рівнях, а саме: на лексичному – наявність великої кількості неологізмів, часто – цілком недолад-

них, жаргонної та просторічної лексики, сленгізмів, кальок, скорочених слів – запозичень з англійської мови; на синтаксичному – неповні, непоширені за будовою речення; питальні, часто риторичні, окличні речення за метою висловлювання; паралельні форми, повтори; на графічному – поєднання латиниці та кирилиці, виникнення квазікирилиці та квазілатиниці; на орфографічному – мовна безграмотність, повне недотримання літературних мовних норм, що особливо засмучує. Це викликано, як правило, прагненням компенсувати брак візуального контакту, дистанційність, анонімність інтернет-комунікації. Найбільш поширеними формами віртуальної комунікації на сьогодні є інформація, передана за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями Viber і Telegram. Для них характерні такі комунікативні характеристики, як діалогічність, усно-письмовий характер спілкування, зниженість культури мови, експресивність. Повідомлення в месенджерах мають форму довготривалого діалогу, що відрізняє цей жанр інтернет-комунікації від інших.

Важливою ознакою є також експресивність, тобто наявність певної сукупності мовних одиниць, що забезпечує їхню здатність передавати суб'єктивне ставлення адресанта до змісту або адресата мовлення. Серед засобів експресивності найбільш частотні емоційно-оцінна лексика, інверсія, еліпсис, багаторазовий повтор розділових знаків, смайлики, інколи зовсім не доречні, як, наприклад, у вигляді сердечка, що може порушувати етичні норми субординатції у спілкуванні.

На сьогодні доволі актуальною є проблема гендерних аспектів спілкування, спричинена тим, що чоловіки та жінки різняться між собою багатьма комунікативними особливостями. Так, Д. Дужко, Ю. Маслова та В. Жуков зазначають: «Проаналізувавши найпопулярніші гендерні стереотипи, можна визначити такі типові риси фемінності: м'якість, емоційність, слабкість (психологічна і фізична), розвинена інтуїція, комунікативність, турботливість, вразливість. Типові маскулітні риси: раціональність, активність, інтелект, незалежність, сила (психологічна і фізична), агресивність, авторитарність, стриманість у проявах емоцій, амбіційність, любов до ризику» [Душко, Маслова, Жуков, 2016, с. 333].

Відстеживши гендерні особливості писемного спілкування в офіційно-діловому та приватному спілкуванні, зокрема в службових листах та епістолярії Лесі Українки та інтернет-комунікації, можна зробити такі висновки. Комерційні листи мають відповідати вимогам Державної уніфікованої системи документації, тому їхні тексти складаються незалежно від статі адресанта. Єдиним елементом, на нашу думку, можуть бути форми звертань до адресатів відповідно до їх статі. В українській мові вироблені традиційні форми звертання до чоловіків *пане*, до жінки – *пані* у поєднанні з іменами, прізвищами, посадами, якот: *пане Андрію, пане Василенку, пане директоре, шановні панове* тощо; *пані Маріє, пані Андрієнко, пані журналістко* та ін.

Відповідно до нової редакції «Українського правопису» (2019 р.), слід уживати фемінізми на позначення посад, професій, звань та ін. Такі нововведення, як нам видається, не завжди вмотивовані, адже інколи вони дещо ускладнені за способом творення (*психологиня, хірургиня, ендокринологиня*), інколи звучать занадто спрощено, нагадуючи розмовно-побутову, а то й просторічну лексику (*докторка чи кандидатка наук, лікарка, учителька, бухгалтерка, інженерка, секретарка*); штучними, на наш погляд, є фемінізми, утворені від запозичених назв професій (*менеджерка, маркетингогиня*), що не є характерним для мови-донора; у деяких випадках творення фемінізмів узагалі не можливе, зокрема це стосується переважної більшості військових звань (*капітан, майор, генерал*); зовсім недоречними виглядають звертання до різностатевої аудиторії, якими рясніють засоби масової інформації, на кшталт: *шановні колеги і колежанки, студенти і студентки, журналісти і журналістки, слухачі і слухачки* тощо. Аналізуючи епістолярій Лесі Українки, можна стверджувати, що в приватному листуванні гендерні аспекти виступають доволі чітко. Це стосується вживання пестливо-зменшувальних форм звертань, які не властиві чоловічому стилю спілкування. Крім того, в листах поетки наявне розмаїття яскравих художніх тропів, емоційно-експресивної лексики, що більш притаманне жіночому стилю спілкування.

Мають місце гендерні відмінності у змістовому аспекті електронної комунікації. На думку дослідників, жінки більше цікавляться інформацією про освіту й культуру, для них важливий доступ до джерел і культурних контактів, можливість творчої самореалізації. Під час спілкування в інтернеті жінки мають погоджувальну, підпорядковану позицію, а

чоловіки частіше ініціюють нові теми для обговорення. При цьому мовлення жінок більш емоційне, а репліки значно коротші, ніж у чоловіків. Чоловічий стиль спілкування – це стиль суперництва, а жіночий – комунікативної співпраці. Висловлювання чоловіків рішучі та безапеляційні, інколи навіть агресивні, чим вони намагаються підтримати свій статус лідера. Повідомлення жінок часто спрямовані на зниження напруження, що виникає в колі комунікантів, на збереження комфорту і стабільності, пропонувані думки висловлюються в гіпотетичній та обережній манері. Разом з тим жінки частіше ініціюють неприємні обговорення, скандали та суперечки. Чоловіки частіше пишуть довгі повідомлення, свої думки видають за факти, використовують образливі вислови. Жінки висловлюють власні судження, частіше просять вибачення, висловлюють підтримку співрозмовникові, роблять йому компліменти.

Отже, мовна комунікація є важливим засобом соціальної та особистісної взаємодії членів суспільства з метою порозуміння між людьми різних ділових стилів і культур. Основним інструментом комунікації є мова, яка зберігає культурні надбання, творить націю. Українською мовою вироблено різноманітні мовні засоби для висвітлення подій відповідно до обставин та мети спілкування, напрацьовано мовні кліше для офіційно-ділового стилю, зокрема для ділового листування, на лексичному, граматичному, синтаксичному та структурному рівнях. Епістолярний стиль має як певні спільні риси з діловою писемною комунікацією у висвітленні інформації, так і свої власні виражальні засоби, в тому числі художні тропи, напрацьовані українськими майстрами слова, серед яких особливе місце належить Лесі Українці. Важко переоцінити її роль у розширенні комунікативних меж української мови, зокрема щодо метафоризації мовлення, уведення лексики, яка належить до розмовної, діалектної або застарілої, у тексти листів, що може, на нашу думку, служити зразком для відновлення напівзабутої, але надзвичайно важливої для налагодження довірливих, приязно-теплих міжособистісних стосунків, практики спілкування в сучасному світі. Леся Українка фактично поєднувала ланки багатолітньої писемної традиції, актуалізуючи мовний досвід багатьох поколінь української інтелігенції, зв'язок з культурно-писемними особливостями української мови. На сьогодні важливим засобом спілкування є месенджери, можливості яких багато в чому визначають ті чи інші особливості комунікації, зокрема діалогічність, експресивність, зниженість, на жаль, культури мовлення.

Досліджено, що вплив гендерного фактора на особливості мовної поведінки учасників писемного спілкування, зокрема й інтернет-комунікантів, доволі суттєвий. Це стосується як форми, так і змісту інформації, стилю спілкування, добору мовних засобів, зокрема на лексичному рівні. Доведено, що кожний із проаналізованих видів писемної комунікації важливий у сучасному суспільстві, має право на своє існування, обслуговуючи різні сфери життєдіяльності людини, доповнюючи одне одного, урізноманітнюючи способи донесення інформації, створюючи атмосферу довіри між комунікантами.

Список використаної літератури

- Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2009. 376 с.
- Бондарчук К.С. Українська мова в сучасному медіапросторі. *Європейські тенденції розвитку журналістики, PR, медіа і комунікації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 листопада 2020 року)*. Влоцлавек: Куявський університет, 2020. С. 64–67.
- Горошко Е.И. Гендерные аспекты коммуникаций на примере образовательных практик Интернета. *Образовательные технологии и общество*. 2008. Т. 11. № 2. С. 388–411.
- Гриценко Т.Б. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 624 с.
- Душко Д., Маслова Ю., Жуков В. Репрезентація гендерних стереотипів у художній літературі. *Journal of Education, Health and Sport*. 2016. Вип. 6. С. 329–340.
- Зайцева С.В. Про деякі напрямки розвитку україномовного Інтернету. *Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. Т. 24 (63). № 1. С. 24–27.
- Компанцева Л.Ф. Український філологічний Інтернет – новий комунікативний досвід. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2004. № 1 (28). С. 194–200.

Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.

Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 10: Листи (1876–1897). 542 с.

Ляхова Ж.Т. Теоретичні питання дослідження епістолярію українського письменства. *III Міжнародний конгрес українців: Літературознавство. Харків, 26–29 серпня 1996* / за ред. О. Мишанича. К.: Обереги, 1996. С. 85–91.

Найрулін А.О. Прагмалінгвальний компонент мовної семантики в епістолярному тексті. *Лінгвістика*. 2016. № 1 (34). С. 90–100.

Паращук В.Ю. Основи теорії мовної комунікації. К.: Академія, 2010. 240 с.

Пентиліук М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В. Ділове спілкування та культура мовлення. К.: Центр учбової літератури, 2011. 224 с.

Плотницька І.М. Ділова українська мова в державному управлінні. К.: НАДУ, 2011. 168 с.

Семенов О.М. Культура наукової української мови. К.: Академія, 2010. 216 с.

Сидоров М. Інтернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4 (31). С. 119–125.

Томчук О. Епістолярій письменника і проблеми сучасної біографістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологічна»*. 2013. Вип. 32. С. 269–280.

Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації (ДСТУ 4163-2003). Київ, 2003. 15 с.

Шевчук С.В. Ділове мовлення для державних службовців. К.: Алерта, 2012. 428 с.

Яроцька Г.С. Лингвопрагматика ценности и оценки. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія: Філологія*. 2016. № 2 (14). С. 54–60.